

Nuori Arvi Korhonen balttilaisen yhteiskuntahistorian tutkijana

Erkki Kuujo

Vuonna 1909 Oulun suomalaisesta klassillisesta lyseosta ylioppilaaksi tullut Arvi Korhonen valitsi kandidaatin tutkintoon pääaineeksi suomen kielen ja kirjallisuuden, toisen laudaturin hän hankki yleisessä historiasa. Valmistuttuaan kandidaatiksi 1912 hän auskuntoi normaalilyseossa historiaa ja suomen kieltä. Pro gradun hän oli kirjoittanut Suomalaisten vanhasta ajanlaskusta. Siinä hän tarkasteli suomensukuisten kansojen varhaisinta ajanlaskua, mm. virolaisen aineiston pohjalla. Tutkimuksessaan hän mm. osoitti, että kansanomaiset kuukausinimet olivat vasta myöhään vakiintuneet merkittävään tiettyjä roomalaisia kalenterikuukausia. Professori Setälä ehdotti työtä laajennettavaksi väitöskirjaksi, mutta Korhonen kertomansa mukaan hylkäsi aikeen, "koska tohtoriksi valmistuttuaan hänen olisi ryhdyttävä maksamaan opintovelkojaan". Hän ilmeisesti halusi rauhassa tutkiskella historiaa. Näin gradu julkaistiin 88-sivuisena 1915 Suomi-aikakauskirjassa. Väitöskirja valmistui vasta kahdeksan vuoden kuluttua.

Väitöskirjansa esipuheessa Korhonen ilmoittaa, että hänen tarkoituksensa oli käsitellä "balttilaisen maayksikön alkuvaiheita ja alkuperää". Tehtävän osoittauduttua liian laajaksi hän arveli valitsevansa joko maayksikön verotuksellisen tai maanomistuksellisen puolen, mutta loppujen lopuksi hän päätti ottaa vain yhden alkuperäisen suunnitelman luvun, nimittäin vakkalaitoksen. Teoksen johdannosta ilmenee, että sen problematiikka oli syntynyt Väinö Voionmaan 1912 ilmestyneen 'Suomalaisia keskiajan tutkimuksia' -teoksen yhden luvun herätteen pohjalta; siinä Voionmaa katsoo maamme keskiaikaisen verotuksen pohjautuvan pakanuuden aikaiseen uhrivarain keräämiseen. Voionmaa

yhdisti Itämerenmaakuntien vakkalaitoksen tähän kehitykseen.

Aivan samoin kuin Voionmaalle Suomen keskiaikaisen yhteiskunnan selvittämisessä muodostuivat Kustaa Vaasan aikaiset voutintilit tärkeäksi lähteeksi, niin Korhoselle keskeiseen asemaan kohosivat ne verokirjat, joita ruotsalaiset kirjurit laativat 1500-luvulla Viron joutuessa Ruotsin valtaan, kirjurit kun lisäksi keräsivät yksityiskohtaiset tiedot Ritarikunta-ajan lopulla vallinneesta verotuksesta. Tähän asiakirja-aineistoon Korhonen perehtyi Ruotsin kamariarkistoon tekemällään tutkimusmatkalla 1917. Pari vuotta varhemmin hän oli tehnyt tutkimusmatkan Baltiaan. Kuinka perusteellisesti hän oli 1910-luvulla perehtynyt Baltian historiaan, ilmenee havainnollisesti artikkelista Viron historiantutkimuksen tehtävistä.¹

Vuonna 1920 Historiallisen Aikakauskirjan päätoimittaja professori U. L. Lehtonen otti Arvi Korhosen toimitussihteerikseen. Kun Lehtonen oli noihin aikoihin myös Turun suomalaista yliopistoa suunnittelevan seuran yliasiamies, missä toimessa hän oli erittäin aktiivinen, oli Korhosella noina vuosina aikakauskirjan toimituksessa melkoisesti työtä. Turun yliopiston perustaminen sai kumminkin aikaan muutoksen Korhosen asemassa. Helmikuussa 1921 nimitettiin sen Suomen historian professoriksi Artturi H. Virkkunen, joka oli ollut Helsingin yliopiston dosenttina 1895—1902, mutta päätoimisesti oli Kouluhallituksessa kouluneuvoksena. Kun hänet lisäksi valittiin uuden yliopiston rehtoriksi, tarvittiin hänelle apulainen. Todennäköisesti

1. Historiallinen Aikakauskirja (HAik) 1919 s. 78—94.

Lehtosen aloitteesta katseet kohdistuivat Arvi Korhoseen.

Kun 1864 syntynyt Artturi H. Virkkunen oli 1894 väitellyt tohtoriksi teoksellaan 'Itämeren suomalaiset itsenäisyytensä aikana' ja 1907 julkaissut 'Itämeren suomalaiset saksalaisen valloituksen aikana 1159—1229', syntyy helposti käsitys, että Korhonen olisi ollut Virkkusen oppilas. Näin ei kuitenkaan näytä olleen; Korhonen ei esimerkiksi mainitse Virkkusta väitöskirjansa esipuheessa.

Yhteiskuntahistoriallinen väitöskirja vakkalaitoksesta

Joka tapauksessa Turun Suomalaisen Yliopistoseuran antaman stipendin turvin Korhonen saattoi käyttää kevätlukukauden 1923 väitöskirjansa viimeistelyyn. Toukokuussa tarkastettiin Helsingin yliopistossa 235-sivuisen *Vakkalaitos. Yhteiskuntahistoriallinen tutkimus* Väinö Voionmaan ollessa opponenttina.

Väitöskirjansa johdannossa Korhonen luonnehtii varsin seikkaperäisesti Suomen yhteiskuntahistoriallista tutkimusta. Hän toteaa muun muassa, että "kansallisen heräämiskautemme suurimpia saavutuksia historiantutkimuksen alalla on yhteiskuntakehityksemme kansallisten ja ruotsalais-germaanisten tekijäin tietoinen vastakkain asettaminen... Niistä suomalaisen yhteiskunnan aloista, jotka lähinnä vaativat käsittelyä ennen kuin käydään muodostamaan yleiskuvaa omaperäisen ja vieraan aineksen suhteesta länsimaisen kulttuurin yhteyteen meidät liittäneessä kehityksessä, on verotus kaikista tärkeimpiä".

Väitöskirjansa alussa Korhonen lyhyesti tarkasteli suomalaista ukonvakkaa, josta ensimmäiset tiedot ovat Agricolan julkaiseman Psalmtarin suomennoksen esipuheessa, ja varsin laajasti virolaista Tönnin vakkaa. Jälkimmäisen Korhonen todistaa keskiaikaiseksi P. Antoniuksen palvonnaksi, johon liittyi germaanisiperäisiä haltijauskon aineksia. Tämän osan lähdemateriaalina ovat virolaiset kansanperinnekokoelmat ja tutkimus näiltä osin

liittyy läheisesti uskonto- ja kansanrunoustietisiin.

Teoksen jälkipuolisko käsittelee vakkaa balttilaisena verokuntana sellaisena kuin se esiintyy Baltian keskiaikaisessa verotuksessa ja sen uuden ajan alulle periytyneissä jäännöksissä. "Ei ole enää kysymys talonpoikien omista yksityisistä tai keskinäisistä juhlista, vaan läänivaltaisen yhteiskunnan järjestämistä alustalaisen ja herran suhteista, joissa vakalla oli monia tärkeitä tehtäviä." Ennen Korhosen tutkimusta oli käsitys verokuntavakasta perustunut miltei yksinomaan Balthasar Russowin kronikassa olevaan kuvaukseen. Tutkimustaan varten Korhonen oli käynyt lävitse painetun keskiaikaisen asiakirjaaineiston; ensimmäiset asiakirjalliset tiedot vakasta ovat vasta 1200-luvun lopulta, "jolloin se jo oli kehittynyt varmaksi laitokseksi, jossa selvät rappeutumisen oireet ovat havaittavissa".

Varsinaisia verokirjoja on vasta keskiajan lopulta, ja seikkaperäisin ja alueellisesti runsain lähdeaineisto muodostuu uuden ajan alun verokirjoista.

Lopuksi Korhonen pohdiskelee, miten balttilainen verokehitys on syntynyt ja miksi se sai vakan nimekseen. Hänen mukaansa on sängen epätodennäköistä, että saksalaiset valloittajat olisivat ryhtyneet kehittämään itselleen veroa pakanallisista uhripidoista. Korhonen kysyy, miksi "Baltian lättiläisellä alueella tavataan pagasta aivan yhtä kotoisena ja itsenäisenä kuin vakka suomalaisten heimojen keskuudessa ja miksi vakkaa vastaavaa verokestitystä tavataan yleisesti germaanisten kansojen keskuudessa yhteiskunnallisen kehityksen ollessa heimokuninkuuden asteella ja jäännösmuotona myöhempien aikojen verotuksessa". Lättiläisten pagasta-järjestelmä periytyi venäläisten veroherruudesta, mutta yhteinen alkuperä on johdettavissa varjaagien enemmän tai vähemmän tilapäisestä veroherruudesta. Kestitysvero voitiin vaatia tilapäisestäkin alisteulta alueelta. Tällaisen kestitykseen saivat ottaa osaa sitä maksavat talonpojatkin. Kun vakka merkitsi paitsi astiaa, uhriastiaa ja uhripitoa myös pitoa yleensä, saattoi se tulla

puhtaasti teknillisenä nimityksenä kestitysvevon ja -verokunnan nimeksi, ilman että tällä olisi ollut mitään geneettistä yhteyttä uhripitoihin.

Näin Arvi Korhonen yksityiskohtaisessa tutkimuksessaan osoittaa Voionmaan olleen väärässä, kun oletti vakkalaitoksen periytyvän pakanallisista uhripidoista. Voionmaa — Korhosen vastaväittäjä — ilmeisesti piti Korhosen todistelua vakuuttavana. Virallisen lausuntonsa lopussa hän totesi, että ”tekijä mielestäni on tällä teoksellaan tuntuvalta tavalla edistänyt yhteiskuntahistoriallista tutkimusta maassamme. Hyvällä koulutuksella ja ilmeisesti hyvillä tutkijalahjoilla varustetuna hän on rohkein ottein käynyt käsiksi sekavalta ja melkein suunnattomalta näyttävään tutkimusaineistoon ja selvinnyt tehtävästään kunniaksi itselleen ja iloksi tutkimukselle.”² — Syystä Korhonen esittäessään Suomalaisessa Tiedeakatemiassa muistosanat Väinö Voionmaasta totesi, että ”Voionmaa oli yhtä valmis kehittämään omia käsityksiään kuin avoimesti myös luopumaan teorioistaan, milloin esitetyt tosiasiat antoivat siihen aihetta.”³

Baltian agraarihistorian tutkimus

Väitelyään Arvi Korhonen aloitti syksyllä 1923 toimintansa Turun yliopiston dosenttina ja seuraavan vuoden alusta hän hoiti professorin virkaa. Kun Artturi Virkkunen kuoli vuoden 1924 lopulla, joutui hän edelleen hoitamaan virkaa, jota oltiin parhailaan muuttamassa kotimaisen ja yleisen historian professorinviraksi, jotta oppilaat halutessaan voisivat saada arvosanat molemmissa historioissa. Kun virka huhtikuussa 1925 julistettiin haettavaksi, ei sitä hakenut kukaan, mutta kun se tuli uudelleen hakuun 1926 alussa, Korhonen haki sitä ainoana pyytäen ja saaden vuoden respiittiajan.

Näinä vuosina jatkui Arvi Korhosen Baltian historiaan kohdistunut tutkimustyö. Artikkelissaan ’Viron vapaista talonpojista’ hän osoitti, että koko keskiajan Virossa oli osa talonpoikia melko hyvässä asemassa ns. va-

paatalonpoikina. Toisessa 34-sivuisessa artikkelissaan ’Baltilaisen päivätyöjärjestelmän alkuperä’ hän vakuuttavasti osoitti vääräksi sen käsityksen, että alkuasukkaat olisi alunpitäen määrätty suorittamaan päivätöitä. Rakennusvelvollisuus oli tärkein työrasitus; läänityksissä vasallit saivat oikeuden vaatia sitä. Kartanotalouden kehittyessä siitä muodostui päivätyövelvollisuus. Vuonna 1927 hän tarkasteli balttilaista agraarihistorian tutkimusta sekä lähdejulkaisuja että tutkimuksia.⁴ Jälkimmäisistä hän piti merkittävimpänä tällinälaisen tanskalais-saksalaisen Paul Johansenin leipzigilaista väitöskirjaa ’Siedlung und Agrarwesen der Esten im Mittelalter’, joka ilmestyi painettuna 1925 Korhosen ja Johansenin keskinäisen neuvottelun aiheuttamin muutoksia sarjassa Verhandlungen der Gelehrten Estnischen Gesellschaft N:o 23.

Varsinaisesti Korhonen Vakkalaitoksen ilmestymisen jälkeen keskittyi tutkimaan balttilaista taloyksikköä Hakenia, johon hänellä oli vanhastaan materiaalia kerättynä. Tutkimusmatkoillaan Baltiaan 1924 ja Ruotsiin 1925 hän täydensi tutkimusmateriaaliaan. Ruotsin viranomaisten 1601 Liivinmaalla toimittamasta revisiosta oli Th. Schiemann julkaissut pöytäkirjoja, mutta Korhonen löysi Ruotsin valtionarkistosta toisen version, jonka hän editoi otsikolla ’Ruotsi revisjon Baltimaal 1601 aastal’.⁵ Korhosella oli tarkoitukseksi julkaista saksankielisenä kolmiosainen tutkimus, josta ensimmäisen osan muodostaisi Vakkalaitos, toisen Haken ja kolmannen esitys sukuyhteisöstä kartanoherruuteen. Julkaisusta hän sopi alustavasti Suomalaisen Tiedeakatemian B-sarjan toimittajan Kaarle Krohnin kanssa. Haken-tutkimuksen käsikirjoitus valmistui suomenkielisenä, johon asiakirjojen referointi tapahtui saksaksi — ilmeisesti kääntäjää helpottamaan.

2. HAik 1923 s. 467.

3. Suomalaisen Tiedeakatemian Esitelmät ja Pöytäkirjat 1947.

4. HAik 1923 s. 90—99.

5. Turun Historiallinen Arkisto I s. 1—34.

6. HAik 1927 s. 28—36.

7. Ajalooline Ajakiri 1926 s. 1—12, 43—53.

Lukuvuonna 1926—27 tapahtui Korhosen suunnitelmissa suuri muutos. Respiittiaika olisi päättynyt huhtikuussa 1927, mutta jo joulukuussa 1926 hän perui hakemuksensa. Helmikuussa 1927 tiedekunta ja kansleri totesivat, että viran haltijalle riittää pätevyys jommassakummassa historiassa. Kun virka samassa kuussa pantiin uudelleen hakuun, Korhonen ei sitä hakenut, vaan ainoastaan dosentti Einar Juvelius, joka oli ollut Sotahistoriallisen toimiston palveluksessa, mutta helmikuussa nimitetty Helsingin normaalilyseon yliopettajaksi. Kuten Pekka Suvannon artikkelissa tarkemmin selvitetään, Korhonen siirtyi syyskuussa 1927 Sotahistorialliseen toimistoon hakkapeliittojen historiaa tutkimaan. Turun vaihe oli päättynyt, vaikka vasta 1929 ilmestyi hänen noin 250-sivuinen tutkimuksensa Turun tuomiokirkosta 1700—1827.

Korhonen tosin vielä 1935 julkaisi parikymmensivuisen pienoiselämäkerran vuoden 1601 revision toimittajasta Viljannin pormestarista Michael Jordanista.⁸ Muuten Haken tutkimus jäi käsikirjoitukseksi, joka on Valtionarkistossa säilytettävässä Arvi Korhosen kokoelmassa.⁹ Samasta aiheesta kirjoitti virolainen Enn Tarvel 1983 tohtorinväitöskirjan 'Der Haken. Die Grundlagen der Landnutzung und der Besteuerung in Estland im 13.—19. Jahrhundert'.

Korhosen läheisimmäksi tutkijatoveriksi oli 1920-luvun puolivälissä tullut Paul Johansen, josta pian tuli Tallinnan kaupungin-arkiston johtaja. Kiinnostus Baltian agraarihistoriaan oli synnyttänyt ystävyden, jonka

merkeissä käytiin kirjeenvaihtoa.¹⁰ Tässä mainittakoon vain eräs Johansenin kirje vuodelta 1934: siinä hän tiedusteli Korhoselta, koska tämän sotahistorialliset tutkimukset valmistuvat ja Korhonen näin pääsisi palaamaan Baltian historiaan. Tosiasiassahan hakkapeliitat toivat Korhosen uudelleen Baltian maaperälle, joskin toisenlaisten kysymysten pariin kuin keskiajan yhteiskunta.

Opetustyössään Arvi Korhonen käsitteli Baltian historiaa suhteellisen harvoin. Turussa hän luennoi kevätlukukaudella 1927 Baltian, etupäässä suomensukuisten kansojen, historiaa keskiajalla. Helsingissä hän ainakin syksyllä 1928 luennoi Baltian maiden historiaa keskiaikana ja syksyllä 1932 'Baltilaisesta kysymyksestä 1500- ja 1600-lukujen vaihteessa'. Melko harvat ovat myös hänen antamansa pro gradu -aiheet Baltian historian alalta. Tällaisia on esim. Jorma Ahvenaisen gradu 'Paadisten linnaluostarimaan talonpoikien asemasta Saksalaisen ritarikunnan luhistues- sa'; se paljolti perustuu Korhosen valmista- miin kopioihin Paadisten vakkakirjoista; väitöskirja-aiheeksi Korhonen antoi hänelle Liivinmaan keskiaikaisen viljakaupan. Merkittä- vin hänen oppilaistaan on tietenkin Vilho Niitemaa, joka useilla teoksillaan on jatka- nut Baltian keskiaikaisten ongelmien selvit- telyä.

8. Ajalooline Ajakiri 1935 s. 97—118.

9. Kokoelman 20 kansiossa.

10. Kirjeenvaihtoa on kokoelman kotelossa 1, 4—5, 7—9 ja 106.